

КАЛІНІНА-ШАМРАЙ В. Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОРФОЛОГІЧНІ ТА НЕМОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ БЕЛЬГІЇ

(на матеріалі побутовизмів)

У статті вивчаються морфологічні та неморфологічні способи словотворення у французькій мові Бельгії. Результати аналізу надають можливість виявити загальні тенденції розвитку словотворчих процесів цього національного варіанта французької мови та з'ясувати фактори, які впливають на них.

Ключові слова: неологізми, бельгіцизми, афіксація, конверсія, полісемія, французька мова Бельгії, французька мова Франції.

Стаття посвячена изучению морфологических и неморфологических способов словообразования во французском языке Бельгии. Результаты анализа позволяют определить общие тенденции развития словообразовательных процессов этого национального варианта французского языка и влияющие на них факторы.

Ключевые слова: неологизмы, бельгицизмы, аффиксация, конверсия, полисемия, французский язык Бельгии, французский язык Франции.

The article deals with morphological and non morphological word formation in the French of Belgium. The results of analysis allow to specify general tendencies of the word formation process development proper to this national variant of the French language as well as to define the factors which influence it.

Keywords: neologisms, belgicisms, affixation, conversion, polysemy, French Language in Belgium, French Language in France.

Одним із джерел поповнення словникового складу мови є утворення нових слів. У розвинених мовах кількість неологізмів, зафіксованих у періодиці упродовж року становить десятки тисяч. Це явище зумовлене тенденціями розвитку мови. З одного боку, неологізми вживають для номінації нових понять або реалій, з іншого – їх поява спричинена необхідністю заміни вже існуючих найменувань новими, що пояснюється, наприклад, тенденцією до мовної економії, потребою у виразнішому, точнішому найменуванні, або є наслідком впливу соціально-політичних, евфемістичних факторів і т. п.

В. М. Ярцева розрізняє неологізми-новотворення та так звані “відносні” неологізми [1:331]. Слова, що належать до першої категорії та є предметом нашого дослідження стосовно французької мови Бельгії, з’являються в мові внаслідок словотворення на основі наявних у даній мові морфем (надалі морфологічні способи) або

переосмислення слова та лексикалізації словосполучення (надалі неморфологічні способи). Відносні неологізми можуть виникати внаслідок запозичення мовних одиниць з вулчких стильових сфер, територіальних різновидів та інших мов (до цієї категорії належить також словотвірне та семантичне калькування) та актуалізації архаїзмів.

Слідом за М. Лефевром під терміном *бельгіцизм*, що зустрічається в цій статті, ми розуміємо “окремі слова, вільні словосполучення та сталі фрази, притаманні розмовній та письмовій мові Бельгії ...” [2:111].

Актуальність здійсненого дослідження визначається зростанням кількості неологізмів у словниковому складі французької мови Бельгії та недостатньою кількістю публікацій на цю тематику у вітчизняній лінгвістиці.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

Стаття виконана у рамках дисертаційної роботи на тему “Лексичні та фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії” і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови”, яка є складовою теми університету “Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації світових процесів” № 06Б Ф044-01.

Мета роботи – дослідити способи творення неологізмів у французькій мові Бельгії (далі ФМБ), класифікувати відібрані бельгіцизми за цим критерієм та визначити найбільш продуктивні способи.

Предметом дослідження є лексичні та фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії.

Об'єктом дослідження є бельгіцизми-побутовизми, що належать до сфери повсякденного життя, вживаються для позначення назв із різних галузей побуту, господарства і є важливою складовою словникового складу ФМБ.

Як матеріал дослідження було використано тексти бельгійських франкомовних газет, з яких відібрано сто п'ятдесят лексичних одиниць. Наведені приклади перевірялись у відповідних наукових джерелах і довідниках [3; 4].

Наукова новизна роботи полягає у тому, що це є перша у вітчизняній лінгвістиці спроба комплексного дослідження способів творення неологізмів у ФМБ.

Аналіз досліджень і публікацій. Класичними роботами з дослідження словотвору є праці А. Дармстетера [5], Е. Бенвеніста [6], Ш. Баллі [7] та інші.

Про інтерес до проблем словотвору свідчать численні праці радянських лінгвістів. Серед них слід зазначити твори З. Н. Левіта [8], Н. М. Лопатнікової та Н. А. Мовшович [9], І. М. Тімескової [10], Р. О. Будагова [11], В. В. Виноградова [12], М. М. Шанського [13], Н. Д. Арутюнової [14], О. І. Смирницького [15], Е. А. Халіфман, Т. С. Макєєвої та О. В. Раєвської [16] тощо.

Окремі аспекти словотворення у ФМБ висвітлено у колективній вітчизняній праці [17].

На сучасному етапі вивчення різних способів словотворення знайшло своє відображення у наукових статтях та дисертаційних дослідженнях таких російських та українських мовознавців, як: Н. О. Катагощина [18], Ю. В. Горшунов [19], Ю. О. Лазарева [20], П. О. Чуча [21], М. А. Цюпа [22], Н. Ю. Тарасюк [23], С. М. Єнікєєва [24] тощо.

Як зазначає О. Селіванова, “кожна мова має свою систему способів словотворення, яка залежить від її морфологічного типу” [25:574].

За природою творення зазвичай розрізняють морфологічні та неморфологічні способи словотворення. Основними різновидами *морфологічного способу* є афіксація, композиція або словоскладання та (скорочення) [25:397]. *Неморфологічний способи* є творенням похідних слів без участі морфем і містить у собі лексико-семантичний, морфологічно-синтаксичний та лексико-синтаксичний способи [25:574].

Загалом було відібрано сто п'ятдесят бельгіцизмів-побутовизмів, до яких відносимо також гастроніми та терміни зі сфери освіти. За структурною формою предметом аналізу стали прості, складні, скорочені слова та словосполучення.

За результатами цього дослідження було виявлено 51 слово (34 % від загальної кількості бельгіцизмів), утворене за морфологічним способом словотворення. З них 28 слів (18,7 % від загальної кількості

бельгіцизмів) – за допомогою афіксації. Найбільш продуктивним виявився іменниковий спосіб словотворення. Наприклад, за допомогою суфікса –ier утворено бельгіцизми ardoisier (покрівельник), plumier (пенал), а також синоніми légumier та verdurier (торговець овочами);

Le marché de Simonis comprendra donc des stands plus basiques et mieux adaptés à la clientèle. Il présentera six ou sept échoppes, dont une boucherie, un légumier, une fromagerie, un stand bonbons et en principe un volailler [26].

додаванням суфікса –eur – такі слова, як doubleur (другорічник), koteur (наймач кімнати), синоніми buseur та mofleur (суворий причепливий экзаменатор), тощо.

A présent, beaucoup de jeunes s'inscrivent dans un département pédagogique en désespoir de cause, [...] les études normales ont, à tort ou à raison, la réputation d'être faciles [...], entendez par là que le doubleur ou le trisseur finit presque toujours par réussir [27].

Префіксально-суфіксальним способом афіксації від нідерландського іменника kot (m) утворені деривати cokoteur, cokoteuse та cokoter (відповідно співнаймач, співнаймачка та разом наймати кімнату).

Вживання нідерландського та фламандського суфіксів –ke та –je виявлено у бельгіцизмах menneke (чоловіче), pintje (f) (маленький кухоль пива), maatjes (m) (тюлька) тощо.

Une pintje au Monk? Un concert jazzy au Roscam? Un vernissage au Beurs? [28].

Можна навести також окремі приклади віддієслівного способу словотворення за допомогою суфіксів –ette та –ant: cacher → cachette (f) (хованки), tirer → tirette (f) (блискавка на одягу), bruler → brûlant (m) (печія).

Ses yeux sont clairs, parsemés de petits points noirs. Il était vêtu d'une veste en nylon gris et vert clair à tirette et d'un jean [29].

Окрім того, було виявлено 18 композитів (12 % від загальної кількості бельгіцизмів). Більшість з них утворені за такими моделями:

1) N – Prép. – N. Напр.: chapeau de curé (цукерка конічної форми), salade de blé (польовий салат), jeu de bébé (класики) тощо.

Mais je lui rends hommage, [...] car le premier prix, je le partage avec lui. Et comme il adore la salade de blé, j'en ai semé quatre lignes à côté de mes variétés de choux, de navets et de haricots [30].

2) N – N. Напр.: kip-kap (m) (холодець із свинини), smoutebolle (f) (пончики), snotneus (m) (нежить) тощо.

L'on pourra aussi se régaler de plats mijotés à l'ancienne (les organisateurs annoncent du pot-au-feu et du kip-kap notamment) [31].

3) N – V або V – N. Напр.: frotte-manche (підлабузник), brise-vue (m) (занавіска, що закриває лише нижню частину вікна), koekebak (f) (млинець) тощо.

Il déteste par-dessus tout : la malhonnêteté, les frotte-manches et la cigarette [32].

Найменшу підгрупу – 5 слів (3,3 % від загальної кількості бельгіцизмів), яку ми відносимо до скорочень, становили усікання (апокопи). Як відомо, усіканням притаманно знижене стилістичне забарвлення. Внаслідок цього їх вживання часто обмежується розмовною мовою. Усікання є найбільш характерним для різних видів сленгів, що підтверджується прикладами бельгіцизмів-арготизмів зі сфери освіти, виявленими під час нашого дослідження. Так, слова *sandi* (перший вчений ступінь), *univ* або *unif* (університет), *rhéto* (випускний клас), *dis* (відзнака), *satis* (оцінка задовільно) є усіканнями слів *candidature* (f), *université* (f), *distinction* (f), *satisfaction* (f), *rhétorique* (f), що утворені методом видалення фінальної частини слова (апокопи).

Cela fait deux ans que je sais qu'après ma rhéto, je veux voyager. [...] Après ce sera le bon moment pour l'unif [33].

Під час класифікації неологізмів, утворених неморфологічним способом, нами було виділено такі характерні для нього явища, як конверсія, тропи та полісемія. Отже, до слів, утворених за цим способом, нами було віднесено 55 бельгіцизмів (36,7 % від загальної кількості бельгіцизмів). Причому найбільш наповненою підгрупою виявились полісеміанти (24 слова – 16 % від загальної кількості бельгіцизмів). Так, прикметник *fade* має у французькій мові Франції (далі ФМФ) значення “безбарвний, прісний”, тоді як у ФМБ – це “ледачий”, або у безособовому виразі із дієсловом *faire* – *il fait fade* – задушливо. Інший прикметник *académique* (навчальний) у Бельгії став найуживанішим у галузі університетської освіти і утворив безліч

словосполучень, таких як *salle académique*, *séance académique*, *année académique*, *rentrée académique*, *calendrier académique*, *grades académiques*, *quart d'heure académique* тощо, а у ФМФ він має значення “академічний” або “пихатий”. Іншим прикладом є бельгіцизми *déjeuner*, *dîner* та *souper*. До XIX століття цими словами у Франції позначали відповідно сніданок, обід та вечерю. Згодом час прийому їжі пересувається. Снідають, обідають та вечеряють пізніше. І на початку XIX століття у Франції закріплюється нова система харчування: *petit déjeuner*, *déjeuner*, *dîner*, а в Бельгії та в інших франкофонних країнах: Швейцарії, Канадському Квебеку залишається стара.

Actramar devrait offrir dès la prochaine rentrée académique un programme d'étude unique, ouvert tant aux étudiants des instituts participants, qu'au monde portuaire anversois [34].

Іншими прикладами полісемії є гастроніми *chique* (f) та *bonbon* (m). Так, у ФМФ перше слово має значення “грудка жувального тютюну” або “здуття на щоці”, тоді як у ФМБ – це “цукерка”, друге слово відомо як “цукерка” у ФМФ та “печиво” у ФМБ. Вживання цих та інших полісеміантів нерідко спричиняє непорозуміння між мешканцями різних регіонів Валлонії [35].

Окрім того, полісемія властива бельгіцизмам, що є національними реаліями. Такі слова присутні у тлумачних словниках французької мови з позначкою регіоналізм або взагалі не фігурують у французьких словниках і не мають еквіваленту у ФМФ. Наприклад, полісеміант *aubette* (f) має два різних значення: газетний кіоск та крига зупинка громадського транспорту. Слово *couque* (f) зі значенням здобний хліб, яке ми відносимо до гастронімів, вживане у множині означає дні під арештом. У цьому випадку полісемія існує локально, тобто у межах французької мови Бельгії.

Avec les aubettes qui commencent à fermer à 22h30, cela ne nous laisse guère le temps d'en profiter", témoigne Mickaël [36].

En principe, ces cendriers seraient aménagés en dehors des aubettes, notamment sur les lignes 24 et 51 [37].

У першому наведеному з газети *La Libre Belgique* прикладі бельгіцизм *aubette* вжито зі значенням “газетний кіоск”, а у другому йдеться про “зупинку громадського транспорту”.

Під час аналізу відібраних бельгіцизмів виявлено такі слова та словосполучення, що належать до тропів: attendre famille (бути вагітною), boire le café (полуднувати), tirer son plan (викрутитися зі скрутного становища), tapis plain (ковролін), sucre impalpable (цукрова пудра), court-vite (m) (діарея), pistolet (m) (маленький хлібець) тощо.

Jérémy ? Il tire toujours son plan, avec des hauts et des bas. C'est quelqu'un qui respecte les consignes [38].

Quant à la sportive troisième année de la “spitante” Mme Bernadette, elle a chanté et dansé bien haut la gloire de l'Euro 2000 [39].

Явище конверсії при переході від прикметника у ФМФ до іменника у ФМБ було виявлено у словах: merveilleux (m) (тістечко з беже та сметаною), caraque (m), (карамель в шоколаді), unifamiliale (f) (будинок для однієї родини), cadet (m) (кухоль пива місткістю 250 мл), universitaire (m) (власник диплому).

Pour devenir, en 2004, l'heureux propriétaire d'une unifamiliale courante» à Bruxelles, il fallait déboursier la modique somme de 300000 € dans une situation favorable [...] [40].

Крім того, цей спосіб часто застосовується при переході власних назв, що є назвами торгових марок, до загальних: martinette (f) (газова плита), tipp-ex (m) (коректор), гурґос (m) (гіпсокартон), balatum (m) (вид лінолеуму), tirette (f) (блискавка на одязі), pils (m) (світле пиво) і т. ін. Подібне явище часто спостерігається й у ФМФ. Наприклад: слова soralin (m) (паперовий рушник), fermeture Eclair (f) (блискавка на одязі), kleenex (m) (паперові носові хустинки) так само походять від назв торгових марок.

[...] il s'est mis à peindre sur tous les fonds qu'il a trouvé depuis le “gyproc”, le “Balatum”, l'aggloméré et aussi la toile [41].

Порівняльний аналіз відібраних бельгіцизмів та їх еквівалентів у ФМФ дозволив виявити приклади спрощення слів, характерні для французької мови Бельгії. Йдеться про різні вияви мовної економії. Так, на лексичному рівні вона знаходить своє відображення в антономазії. Напр.: еквівалентом композиту chauffe-eau (водонагрівач) у ФМФ є bulex (m) у ФМБ, що походить від назви торгової марки. Так само, замість словосполучення plaques de plâtre, (гіпсокартон) відомого у ФМФ, у ФМБ вживається власна назва гурґос (m) у значенні загальної тощо.

На словотвірному рівні проявом мовної економії стала словотвірна компресія, яка яскраво ілюструється скороченням складної номінативної одиниці у ФМФ: *pelle à balai pour ramasser la pousseière* до одного графічного слова *ramassette* (f) (невеличкий совок з віником для прибирання пилу) у ФМБ, або синтаксичні скорочення. Напр.: іменник у множині *classiques* (відділення класичної філології), що походить від словосполучення *philologie classique* у ФМФ або іменник *unifamiliale* (f), що стає еквівалентом словосполучення *maison unifamiliale* і т. ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Результати проведеного дослідження дозволяють нам дійти висновку про те, що афіксація є найбільш продуктивним морфологічним способом творення неологізмів у ФМБ. Серед неморфологічних способів найбільш поширеною є полісемія. Причому окремі приклади цього явища виявлено не лише під час порівняння лексичних одиниць ФМБ та ФМФ, а й локально – у межах французької мови Бельгії.

Аналіз слів, утворених способом афіксації, дав змогу виокремити невластиві для ФМФ суфікси, що свідчить про вплив фламандської та нідерландської орфографічної та словотвірної систем на способи словотворення у ФМБ.

Окрім того, під час порівняння відібраних бельгіцизмів з їх еквівалентами у ФМФ було виявлено загальну тенденцію до спрощення слів, що існує у французькій мові Бельгії. Це явище пояснюється мовною економією, яка знаходить своє відображення на лексичному та словотвірному рівнях.

Одержані результати визначають перспективним дослідження інших словотвірних процесів у лексиці французької мови Бельгії, зокрема, вивчення способів творення відносних неологізмів. Для одержання точніших результатів вважаємо за доцільне збільшити вибірку шляхом аналізу інших лексичних прошарків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
2. *Лефевр М.* Влияние регионализма на французский язык в Бельгии / Мишель Лефевр // *Морфолого-семасиологические исследования* (на материале герм.-ром. яз.): сб. ст. – Ростов н/Д : РГПИ, 1977. – С. 104–112.
3. *Petit Larousse Grand Format*. – P. : Ed. Larousse, 2009. – 1984 p.
4. *Lebouc G.* Dictionnaire de belgicisms / Georges Lebouc. – Ed. Racine, 2006. – 622 p.
5. *Darmesteter A.* Cours de grammaire historique de la langue française : [en 4 vol.] / Arsène Darmesteter. – P. : Delagrave, 1930. – [8-e éd.]. – Vol. 3 : Formation

des mots et vie des mots. – 1930. – 168 p. 6. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист ; [пер. с фр. ; под ред. Ю. С. Степанова]. – М. : Прогресс, 1974. – 477 с. 7. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Полинаина ; под. ред. Е. Г. Эткиндал]. – [2-е изд., стереотип.] – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с. 8. Левит З. Н. Лексикология французского языка / Зигфрид Натанович Левит. – М. : Высшая школа, 1979. – 268 с. 9. Lopatnikova N. N. Précis de lexicologie du français moderne / Наталия Николаевна Лопатникова, Надежда Ароновна Мовшович. – М. : Editions en langues étrangères, 1958. – 199 p. 10. Тимескова И. Н. Лексикология современного французского языка / Ирина Николаевна Тимескова, Вера Александрова Тархова. – Л. : Просвещение, 1967. – 285 с. 11. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Рубен Александрович Будагов. – М. : Высш. шк., 1967. – 375 с. 12. Виноградов В. В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологи / Виктор Владимирович Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М. : Просвещение, 1975. – С. 185–210. 13. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Николай Максимович Шанский. – М. : Изд-во МГУ, 1968. – 310 с. 14. Арутюнова Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1961. – 198 с. 15. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий ; [под ред. В. В. Пассек]. – М. : Изд-во литературы на ин. языках, 1956. – 260 с. 16. Халифман Э. А. Словообразование в современном французском языке / [Э. А. Халифман, Т. С. Макеева, О. В. Раевская]. – М. : Высшая школа, 1983. – 127 с. 17. Варианты полинациональных литературных языков / [под ред. Ю. А. Жлуктенко]. – К. : Наук. думка, 1971. – 280 с. 18. Катагощина Н. А. Как образуются слова во французском языке? : [пособ. для учителя] / Нина Алексеевна Катагощина. – М. : Ком книга, 2006. – [2-е изд.]. – 112 с. 19. Горшунов Ю. В. Прагматика аббревиатуры : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Юрий Владимирович Горшунов. – М., 2000. – 32 с. 20. Лазарева Ю. А. Усечение в современной речи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Російська мова” / Юлия Александрова Лазарева. – М. : РГБ, 2005. – 23 с. 21. Чуча П. О. Французські складні слова у заголовках статей: особливості функціонування / Поліна Олегівна Чуча // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2007. – № 33. – С. 225–228. 22. Цюпа М. А. Структурні особливості акронімів французької мови / Марія Андріївна Цюпа // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 215–219. 23. Тарасюк Н. Ю. Словотворення прикметників у сучасній французькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Наталія Юріївна Тарасюк ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1995. – 22 с. 24. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : [монографія] / Санія Маратівна Єнікєєва. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – 303 с. 25. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

26. *La Libre Belgique*, 08.12.2005. 27. *La Libre Belgique* 06.02.2004. 28. *Le Vif L'Express*, 21.11.2008, 122. 29. *Le Soir*, 29.04.2009. 30. *Actu24.be*, 19.01.2010. – Режим доступу : http://www.actu24.be/article/jodoigne_1370_ils_ont_tous_la_main_tres_verte/399608.aspx. 31. *Le Soir*, 13.08.1997. 32. *La Libre Belgique*, 23.08.2004. 33. *Groupe Sud Presse*, 03.09.2009. 34. *La Libre Belgique*, 04.02.2010. 35. *You Tube*. Oufiti – De Alleur à Koekelberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=1AqYSJmDzk0>. 36. *La Libre Belgique*, 06.07.2009. 37. *La Libre Belgique*, 16.02.2006. 38. *Actu24.be*, 08.12.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.actu24.be/article/sambreville_5060_%C2%AB_plus_mature_sur_le_terrain_%C2%BB/38_2046.aspx. 39. *Groupe Sud Presse*, 01.07.2000. 40. *La Libre Belgique*, 19.04.2005. 41. *Groupe Sud Presse*, 30.12.1995.